

УДК 343.14

Марочкін Олексій Іванович

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

Marochkin Oleksii

PhD in Law, Senior Researcher

Department of Research Problems of Criminal Procedure and Judicial System

Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems

ORCID: 0000-0002-0397-5036

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-11-10362

ВЛАСТИВОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

PROPERTIES OF ELECTRONIC EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА
ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Анотація. Вступ. Цифровізація кримінального судочинства зумовлює пошук оптимальних шляхів використання електронних доказів у кримінальному провадженні. При цьому використання електронних доказів має свої особливості, обумовлені специфікою середовища існування інформації. У свою чергу недосконалість законодавчого врегулювання використання електронних доказів у кримінальному провадженні має наслідком відсутність єдиного підходу щодо особливостей їх збирання (отримання), перевірки та оцінки. Зокрема, актуальними є питання щодо вимог до електронних доказів (передусім їх допустимості, належності та достовірності), а також оцінки під час прийняття кримінальних процесуальних рішень.

Мета – дослідити властивості електронних доказів, визначивши як ті, що притаманні також й іншим джерелам доказів, так і особливі вимоги, які пред'являються до електронних доказів з огляду на особливості використання їх у кримінальному провадженні.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; 2) рішення Європейського суду з прав людини; 3) законодавство України; 4) іноземна та національна література, в якій висвітлюються питання використання електронних доказів у кримінальному провадженні; 5) судова практика. У процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: діалектичний, історико-правовий, статистичний, системно-структурний, метод узагальнення. Звернення до історико-правового методу забезпечило дослідження генези нормативного регулювання вимог до електронних доказів у законодавстві України. Порівняльно-правовий метод дозволив здійснити аналіз різних галузей законодавства України та міжнародного досвіду використання електронних доказів. Статистичний метод використано у процесі дослідження судової практики, її узагальнення. Метод узагальнення став у нагоді під час зведення одиничних фактів у єдине ціле, формулювання висновків.

Результати. На підставі проведеного дослідження виокремлено властивості електронних доказів; визначено як властивості, що притаманні також й іншим джерелам доказів, так і особливі вимоги, які пред'являються до електронних доказів з огляду на особливості використання їх у кримінальному провадженні.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується проаналізувати особливості використання електронних доказів у кримінальному провадженні, визначивши специфіку їх оцінки на предмет допустимості, належності та достовірності, а також підстави визнання електронних доказів недопустимими.

Ключові слова: електронні докази, кримінальне провадження, кримінальне процесуальне доказування, цифровізація кримінального провадження, властивості доказів.

Summary. Introduction. The digitalization of criminal justice leads to the search for optimal ways to use electronic evidence in criminal proceedings. At the same time, the use of electronic evidence has its own characteristics due to the specifics of the information environment. In turn, the imperfection of legislative regulation of the use of electronic evidence in criminal proceedings results in the lack of a unified approach to the specifics of their collection (receipt), verification and evaluation. In particular, the issues of requirements for electronic evidence (primarily their admissibility, propriety and reliability), as well as assessment in the adoption of criminal procedural decisions, are relevant.

The goal is to study properties of electronic evidence, defining both those that are inherent in other sources of evidence, and special requirements that are imposed on electronic evidence in view of the peculiarities of its use in criminal proceedings.

Materials and methods. The materials of the study include: 1) European Convention on Human Rights; 2) the decisions of the European Court of Human Rights; 3) legislation of Ukraine; 4) foreign and national literature, which covers the use of electronic evidence in criminal proceedings; 5) judicial practice. In the process of carrying out the research, the following scientific methods were used: dialectical, historical and legal, statistical, system-structural, method of generalization. The appeal to the historical and legal method provided a study of the genesis of the normative regulation of electronic evidence in the legislation of Ukraine. The comparative legal method allowed to analyze various branches of Ukrainian legislation and international experience in the use of electronic evidence. The statistical method is used in the process of studying judicial practice, its generalization. The method of generalization was useful in bringing single facts into a single whole, formulating conclusions.

Results. On the basis of the study, the properties of electronic evidence are highlighted; both the properties that are inherent in other sources of evidence, as well as the special requirements that are imposed on electronic evidence in view of the peculiarities of their use in criminal proceedings, are defined.

Prospects. In further scientific research, it is proposed to analyze the peculiarities of the use of electronic evidence in criminal proceedings, determining the specifics of their assessment for admissibility, appropriateness and reliability, as well as the grounds for declaring electronic evidence inadmissible.

Key words: electronic evidence, criminal proceedings, criminal procedural evidence, digitalization of criminal proceedings, properties of evidence.

Постановка проблеми. Традиційно властивостями будь-якого доказу вважається належність, допустимість, достовірність, а сукупності доказів — їх достатність. Тож, оскільки електронні докази є одним із різновидів доказів у кримінальному провадженні, їм притаманні ті ж самі властивості, що й іншим джерелам доказів. В той же час, як слушно зазначає О. П. Метелев, до цифрових доказів повинні пред'являтися більш жорсткі вимоги, оскільки для їх оцінки потрібні спеціальні пристрої, а також особи, які володіють вузькоспеціалізованими науковими знаннями [1]. З огляду на зазначене, актуальним видається дослідження властивостей електронних доказів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різними аспектами використання електронних доказів у кримінальному провадженні присвячено чимало наукових публікацій, зокрема, таких учених: Д. О. Алексеєва-Процюк, О. М. Брисковська [2], Н. В. Глинська, Д. І. Клепка [3], А. В. Столітній, І. Г. Каланча [4], А. В. Коваленко [5], О. П. Метелев [6], А. В. Скрипник [7] та ін. Втім у наукових працях зазначених та інших учених немає єдності щодо визначення властивостей електронних доказів, що зумовлює подальші дослідження у цій сфері.

Метою статті є дослідження властивостей електронних доказів, визначення як тих, що притаманні також й іншим джерелам доказів, так і особливих вимог, які пред'являються до електронних доказів з огляду на особливості використання їх у кримінальному провадженні.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) Конвенція про захист прав людини і основопо-

ложних свобод; 2) рішення Європейського суду з прав людини; 3) законодавство України; 4) іноземна та національна література, в якій висвітлюються питання використання електронних доказів у кримінальному провадженні; 5) судова практика.

У процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: діалектичний, історико-правовий, статистичний, системно-структурний, метод узагальнення.

Звернення до історико-правового методу забезпечило дослідження генези нормативного регулювання вимог до електронних доказів у законодавстві України. Порівняльно-правовий метод дозволив здійснити аналіз різних галузей законодавства України та міжнародного досвіду використання електронних доказів. Статистичний метод використано у процесі дослідження судової практики, її узагальнення. Метод узагальнення став у нагоді під час зведення одиничних фактів у єдине ціле, формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. Нагадаємо, що під належністю доказів у теорії кримінального процесу розуміють результат позитивної оцінки сторонами і судом їхньої придатності для підтвердження або спростування висновків щодо існування чи відсутності фактів і обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [8, с. 485]. У свою чергу, в наукових джерелах виділяють такі принципи належності цифрових доказів: 1) допустимість цифрових доказів; 2) справжність цифрових доказів; 3) повнота отриманих цифрових доказів; 4) надійність отриманих цифрових доказів; 5) зрозумілість та правдоподібність [1, с. 234–235].

Під *допустимістю доказів* розуміється результат позитивної оцінки сторонами та судом їхньої юридичної придатності для доказування з огляду на додержання вимог, встановлених законом щодо умов і процесуального порядку формування доказів та їхнього використання у доказових цілях, зумовлених відповідною процесуальною стадією [8, с. 205–206].

При цьому загально визначеними критеріями допустимості доказів вважаються: 1) належне процесуальне джерело; 2) належний суб'єкт збирання доказів; 3) належна процесуальна форма одержання.

Достовірність доказів розглядається як результат оцінки доказів, унаслідок якої доказ вважається таким, що правильно відображає обставини об'єктивної дійсності (обставини, що підлягають доказуванню), тобто є автентичним, правдивим [8, с. 209].

На особливості визначення достовірності цифрових доказів вказує О. П. Метелев. Так, на думку вченого, для забезпечення цієї властивості цифрового доказу у кримінальному провадженні необхідно встановити: 1) яке програмне забезпечення використовувалося для формування (створення) доказово значущої цифрової інформації; 2) який програмний засіб використовувався для копіювання, якщо цифрова інформація скопійована на інший машинний носій інформації; 3) яким апаратно-програмним засобом необхідно буде скористатись для відтворення цифрової інформації; 4) вказати в протоколі слідчих дій характеристики апаратних та програмних засобів; 5) визначити реквізити цифрової інформації, яка знаходиться на машинному носії та обробки інформації; 6) встановити, яким чином була забезпечена вимога цілісності (незмінності) даних. Загалом, підсумовує дослідник, забезпечення достовірності цифрових (електронних) доказів в кримінальному провадженні пов'язане, перш за все, з оперативністю проведення слідчих (розшукових) дій, обов'язковим залученням спеціаліста, фаховою підготовкою всіх суб'єктів доказування, неухильним дотриманням ними рекомендацій роботи з цифровими доказами [1, с. 229, 236].

Нарешті, *достатність доказів* визначається як результат оцінки доказів, з огляду на який вважається, що докази такою мірою встановлюють фактичні обставини кримінального провадження, що цього достатньо для прийняття відповідного процесуального рішення [8, с. 208].

Проведене дослідження дозволило з'ясувати, що особливості властивостей електронних доказів у кримінальному провадженні найбільше проявляються у визначенні їх допустимості та достатності. Зокрема, ці та інші особливості можна прослідкувати, проаналізувавши судову практику щодо досліджуваних питань.

Так, актуальними питаннями використання електронних доказів у кримінальному провадженні, у аспекті визначення вимог до них, є: 1) особливості процесуальної форми збирання електронних доказів

для забезпечення їх допустимості; 2) особливості фіксування кримінального провадження у зв'язку із використанням електронних доказів; 3) особливості зберігання електронних доказів для забезпечення їх допустимості; 4) особливості дослідження електронних доказів судом; 5) особливості визначення статусу електронного доказу (оригінал, дублікат, копія); 6) особливості дослідження матеріального носія електронного доказу; 7) особливості оцінки вагомості електронного доказу у кримінальному провадженні; 8) особливості використання електронних доказів та їх роль при залученні експерта та проведенні експертизи у кримінальному провадженні; 9) особливості оцінки допустимості електронних доказів при розслідуванні окремих категорій кримінальних правопорушень та у окремих кримінальних провадженнях; 10) особливості використання електронних доказів, отриманих із застосуванням комп'ютерного поліграфа; 11) особливості визначення достатності доказів при оцінці електронних доказів. Розглянемо їх детальніше.

1) Особливості процесуальної форми збирання електронних доказів для забезпечення їх допустимості.

Збирання електронних доказів має свої особливості з огляду на суб'єктний склад, залучений до такої діяльності, а також визначення способу та послідовності процесуальних дій.

Так, у справі № 749/630/21 Верховний Суд дійшов висновку, що допустимим доказом визнається відеозапис, здійснений поліцейськими телефоном у публічному місці, якщо особа, яку знімали, не заперечувала перебігу подій, відображених на ньому, і своєї участі в цих подіях, а також цим відеозаписом, а саме перервою в його здійсненні, обґрунтовувала свої доводи щодо провокації з боку працівників поліції. Існування внутрішніх інструкцій Національної поліції України щодо використання відеореєстраторів не свідчить про заборону поліцейським використовувати власні мобільні телефони.

У цій справі Суд указав, що відповідно до ст. 307 Цивільного кодексу України «згода особи на знімання її ... припускається, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці...». Спільна зйомка відбувалась в публічному місці, засуджений усвідомлював, що його знімають і не висловив жодного заперечення щодо цього. Сторона захисту не обґрунтувала, як за таких обставин відеозйомка події істотно порушила права та свободи засудженого. Тому Суд відхилив довід сторони захисту про порушення права на приватність під час здійснення відеозйомки.

Також Суд відхилив посилання сторони захисту на недопустимість цього доказу через порушення внутрішніх інструкцій Національної поліції України щодо використання нагрудних відеокамер (відеореєстраторів). Для здійснення спірного відеозапису не використовувався відеореєстратор, тому відповідні інструкції до використання телефону не застосовні.

Суд не вважав, що існування внутрішніх інструкцій щодо використання відеореєстраторів свідчить про заборону поліцейським використовувати власні мобільні телефони. Суд не виключив, що здійснення запису на мобільний телефон може викликати питання щодо достовірності наданого доказу, оскільки фіксування за допомогою штатного відеореєстратора забезпечує додаткові гарантії достовірності запису. Однак такий доказ не може бути визнаний недопустимим за правилами допустимості, передбаченими положеннями КПК України [9].

У іншій справі № 596/509/22 Верховний Суд зробив висновок, відповідно до якого КПК України не вимагає від слідчого здійснювати збирання доказів виключно шляхом отримання тимчасового доступу до них. У разі, коли особа, в розпорядженні якої знаходяться речі, документи та інші матеріали, які мають доказове значення для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, висловлюючи своє волевиявлення, добровільно надає їх слідчому, це не свідчить про здобуття таких доказів органом досудового розслідування у позапроцесуальний спосіб і не є підставою для визнання їх недопустимими. Добровільне надання працівниками патрульної поліції відеозаписів з нагрудних камер та з реєстратора автомобіля патрульної поліції слідчому не свідчить про порушення процедури отримання відеозаписів і не суперечить порядку збирання доказів, визначеному в ст. 93 КПК України.

Зокрема, судами в ході дослідження протоколів огляду предметів, а саме оптичних дисків із відеозаписами було встановлено, що оглянуті слідчим відеозаписи з нагрудних камер співробітників патрульної поліції та відеозаписи із реєстратора автомобіля патрульної поліції були добровільно надані працівниками поліції, що не суперечить порядку збирання доказів, визначеному у ст. 93 КПК України [10].

На особливості доказування стороною захисту із використанням електронних доказів Верховний Суд звернув увагу у справі № 333/1286/21. У цій справі Суд дійшов висновку, що доказ, який підтверджує алібі обвинуваченого, наданий під час судового засідання без підтвердження способу та порядку отримання цього доказу, а також ненадання мобільного телефону, в якому цей доказ зберігався, є недопустимим.

На обґрунтування такої позиції Суд зазначив, що надана стороною захисту в судовому засіданні як доказ роздрукована фотографія із зображенням особи, яка підтверджувала її перебування в день вчинення злочинів не в тому місті, в якому вчиненні протиправні дії, не відповідає вимогам статей 86, 94, 99 КПК України, оскільки стороною захисту не надано доказів того, яким шляхом в розумінні ч. 3 ст. 93 КПК України і в якому порядку, передбаченому ч. 1 ст. 86 КПК України, отримано відповідний доказ. Також стороною захисту згідно з вимогами ст. 99 КПК України не надано мобільний телефон, в якому

зберігається це зображення (марка, ідентифікаційні ознаки, власник, тощо) та не заявлено відповідне клопотання для його отримання, в порядку, передбаченому ст. 333 КПК України [11].

Має свої особливості й участь інших суб'єктів у доказуванні із використанням електронних доказів. Так, у справі № 562/744/17 Верховний Суд дійшов висновку, що відеозйомка, здійснена потерпілим відкрито, неприховано у громадському місці (на вулиці біля паркану будинку), проти якої ні засуджена особа, ні свідки та інші учасники, зафіксовані на ній, не заперечували, якщо метою цієї зйомки було фіксування можливих неправомірних дій щодо потерпілого, вказує на ситуативність самої події, а тому виключає необхідність надання засудженою особою дозволу на проведення цієї відеозйомки.

На обґрунтування такої позиції Суд звернув увагу на те, що відеозйомка здійснена потерпілим на вулиці біля паркану будинку, тобто у громадському місці, він здійснював цю зйомку відкрито, неприховано, при цьому ні засуджена, ні свідки та інші учасники, зафіксовані на ній, не висловлювали йому вимогу не знімати їх, метою цієї зйомки було фіксування можливих неправомірних дій щодо потерпілого, що вказує на їх ситуативність. Такі обставини виключали необхідність надання засудженою особою дозволу на проведення відеозйомки [12].

У іншій справі № 758/1780/17 Верховний Суд сформулював висновок, відповідно до якого запис телефонних розмов з обвинуваченим, які зробив свідок на диктофон або на пам'ять телефону та передав органу досудового розслідування, не можуть бути оцінені як матеріали НСРД. За наявності обґрунтованих сумнівів щодо достовірності таких записів, які входять до сукупності ключових доказів, покладених в основу обвинувального вироку, учасники судового провадження мають право просити суд призначити відповідну експертизу цих документів [13].

У справі № 333/1539/16-к Верховний Суд, розглядаючи питання допустимості електронних доказів, зазначив, що добровільне надання свідком стороні обвинувачення диска з відеозаписом ДТП, що було підтверджено ним у судовому провадженні, а не отримання його на підставі тимчасового доступу до речей і документів, не є підставою для визнання такого доказу недопустимим.

На обґрунтування своєї позиції Суд, посилаючись на ч. 1 та 2 ст. 93 КПК України, вказав, що порядок отримання стороною обвинувачення від свідка ОСОБА_14 за її ініціативою і доброю волею диска з відеозаписом із відеореєстратора, наданого за її письмовою заявою на ім'я слідчого, що свідок підтвердила в судовому провадженні, не є підставою для визнання такого доказу недопустимим.

Також, як вказав Суд, ураховуючи положення ч. 4 ст. 132 КПК України, для оцінки потреб досудового розслідування потрібно враховувати можливість отримати речі й документи, які можуть бути

використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні, без застосування заходу забезпечення кримінального провадження. При цьому отримання тимчасового доступу до речей, документів і за наявності підстав для того — розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів обумовлене необхідністю доведення стороною кримінального провадження наявності достатніх підстав вважати, що без такого доступу та вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів (ст. 163 КПК України).

За відсутності таких обставин, тим більше за умови добровільного надання документів стороною чи учасником кримінального провадження, у володінні яких вони перебувають, не виникає підстав та умов до звернення з клопотанням до слідчого судді стосовно застосування заходів забезпечення кримінального провадження у виді тимчасового доступу до документів і речей [14].

Ураховуючи специфіку виявлення та дослідження електронних доказів, а також значну кількість процесуальних дій, передбачених КПК України, для їх допустимості, важливе значення мають також вибір оптимального способу збирання та дотримання належної процедури.

Зокрема, у справі № 554/5867/18 Верховний Суд дійшов висновку, що відповідно до матеріалів цього кримінального провадження співробітниками відділу протидії кіберзлочинам НП проводився моніторинг мережі «Інтернет», в ході якого здійснено вільне завантаження файлу, що містив ознаки порнографії. Такі дії не були спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а тому відповідно до ст. 223 КПК України не належать до слідчих (розшукових) дій, не призвели до втручання у приватне спілкування, оскільки доступ до файлів не обмежувався їх власником, володільцем, і такі дії не були пов'язані з подоланням будь-яких систем логічного захисту [15].

У іншій справі № 369/4929/19 Верховний Суд зазначив, що огляд інформації, що міститься в телефоні, не становить негласне втручання у приватне спілкування, передбачене § 2 гл. 21 КПК України, і доступ до інформації, що містилася в ньому не вимагає отримання окремого дозволу в порядку, визначеному тимчасовим доступом до речей і документів, що регулюється гл. 15 КПК України, якщо сторона обвинувачення отримала телефон підозрюваного у своє володіння на підставі законно проведеного обшуку, обставини якого не дають підстав для визнання цього телефона недопустимим доказом [16].

У справі № 727/6578/17 Верховний Суд дійшов висновку, що отримання слідчим доступу до відомостей з мобільного телефону особи без ухвали слідчого судді не є істотним порушенням кримінального

процесуального закону, оскільки такий доступ не обмежувався власником, володільцем або утримувачем таких відомостей та не був пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Як зазначив Суд, що стосується інформації, яка була наявна в мобільному телефоні ОСОБА_1, то вона була досліджена шляхом включення телефону та огляду текстових повідомлень, які в ньому знаходились та доступ до яких не був пов'язаний із наданням володільцем відповідного серверу (оператором мобільного зв'язку) доступу до електронних інформаційних систем. У даному випадку орган досудового розслідування провів огляд предмета — телефону та оформив його відповідним протоколом, який складений з дотриманням вимог КПК України. За таких обставин Суд не вбачає жодних порушень вимог кримінального процесуального закону при розгляді даного кримінального провадження [17].

2) Особливості фіксування кримінального провадження у зв'язку із використанням електронних доказів.

Використання електронних доказів передбачає додаткові вимоги до фіксування кримінального провадження. При цьому особливості має як процедура складання протоколу відповідної процесуальної дії, так і долучення відповідних додатків.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 104 КПК України у випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Разом із цим, залежно від специфіки процесуальної дії, відсутність конкретизації ідентифікації ознак технічних засобів може не мати наслідком недопустимість доказів. Водночас, значення для допустимості електронних доказів у таких випадках може мати й дотримання належної процедури при проведенні процесуальної дії.

Зокрема, у справі № 629/4665/15-к Верховний Суд зробив висновок, відповідно до якого у протоколі, що складений за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не зазначаються ідентифікуючі ознаки аудіо-, відеозаписувальних технічних засобів, їхні характеристики, носії інформації, умови і порядок їх використання, оскільки право на обмеження розкриття в кримінальному провадженні відомостей, визначених ст. 246 КПК України, обумовлено віднесенням їх до державної таємниці та потребою зберігати таємні методи розслідування злочинів [18].

У іншій справі № 677/450/18 Верховний Суд вказав, що незазначення у протоколі, складеному за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії (аудіо-, відеоконтроль особи), назви та серійного номера спеціальної техніки, її характеристики, носіїв інформації, призначених для негласного отримання інформації, не впливає на допустимість як доказу технічного запису фіксування проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, а також указанного протоколу.

У цій справі Суд визнав таким, що не суперечить положенням статей 104, 105, 252 КПК України зазначення оперуповноваженим у протоколі про результати здійснення НСРД (аудіо-, відеоконтроль особи) відомостей про фіксування, без вказівки на назву спецтехніки та серійний номер, враховуючи, що відомості про спеціальні технічні засоби, призначені для негласного отримання інформації, є державною таємницею і стосуються не тільки цього кримінального провадження. Їх розголошення без належних і обґрунтованих підстав загрожує національним інтересам та безпеці [19].

Також слід звернути увагу на особливості фіксування гласних слідчих (розшукових) дій у зв'язку із використанням електронних доказів у кримінальному провадженні. Зокрема, у справі № 200/9992/16-к Верховний Суд зробив висновок, що відсутність у протоколі слідчого експерименту даних про марку та технічні характеристики фотоапарата, який використовувався під час проведення цієї слідчої дії, не ставить під сумнів допустимість цього протоколу, якщо фотоапарат використовувався для простого фотографування дій, що демонструвалися засудженими, і для наступного складання фототаблиць до протоколів, а тому конкретна його марка і технічні характеристики не мають вирішального значення для цих цілей [20].

У іншій справі № 751/8678/21 Верховний Суд виснував, що недоліки оформлення протоколу огляду, в якому не зазначено, які технічні засоби використовувалися для кернування (процесу відбору проб на дорожньому покритті), які особи його здійснювали, а також немає інформації про фотографування, упакування і опечатування зразків за підписом слідчих, понятих та інших учасників цієї слідчої дії, самі по собі не дають підстав для висновку про недопустимість його результатів. Ці недоліки мають оцінюватися в контексті достовірності відомостей, відображених у протоколі, а також їх достатності для встановлення тих обставин, на які посилалася сторона обвинувачення, у сукупності з іншими представленими доказами [21].

Крім того, слід звернути увагу на важливості дотримання належної процедури проведення окремої процесуальної дії, що певним чином може компенсувати недоліки складеного за її результатами протоколу. Так, у справі № 729/700/21 Верховний Суд дійшов висновку, що незазначення в протоколі обшуку технічних характеристик засобу фіксації і технічного носія не спростовує самого факту застосування такого технічного засобу та змісту зафіксованої за допомогою цього технічного засобу інформації. Враховуючи, що при проведенні обшуку слідча під відеозапис оголошувала технічні засоби фіксації, які будуть використовуватися при проведенні даної процесуальної дії, не є істотним порушенням відсутність у протоколі обшуку відомостей про проведення відеофіксації обшуку помешкання [22].

Процедура долучення відповідних додатків до протоколу також має свої особливості у випадку використання електронних доказів у кримінальному провадженні. Так, у справі № 645/6247/16-к Верховний Суд дійшов висновку, що ненадання стороною обвинувачення протоколу, складеного за результатами слідчого експерименту, наявність якого під час його проведення була зафіксована відеозаписом цієї слідчої дії, не свідчить про те, що технічний носій інформації, на якому зафіксовано проведення слідчого експерименту, як доказ був отриманий внаслідок істотного порушення прав та свобод, зокрема потерпілого, а тому не ставить під сумнів його допустимість. Суд констатував, що технічний носій інформації на якому зафіксовано проведення слідчого експерименту, а саме його відеозапис містить достатні відомості, що відображають хід його проведення, що за своєю природою є самостійним джерелом доказів, визначеним ст. 84 КПК України.

Тож, підсумував Суд, наданий технічний носій інформації, на якому зафіксовано проведення слідчого експерименту, за обставин цього кримінального провадження, є електронним доказом, на якому міститься інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи [23].

У іншій справі № 761/6970/14-к Верховний Суд виснував, що протокол пред'явлення особи для впізнання є недопустимим доказом у разі, коли до початку впізнання свідок знав, на якому місці буде стояти особа, яку він буде впізнавати, а під час проведення впізнання не застосовувалися технічні засоби фіксації та до протоколу проведення цієї слідчої дії не додано фотознімки, які відображають перебіг процедури пред'явлення особи для впізнання [24].

У ще одній справі № 164/431/20 Верховний Суд зазначив, що недолучення до матеріалів кримінального провадження відеозапису обшуку не може бути безумовною підставою для визнання протоколу такої слідчої дії та похідних від неї результатів експертиз недопустимими доказами.

Так, у справі зазначено, що мотивуючи своє рішення в цій частині місцевий суд акцентував, що протокол, складений за результатами слідчої дії (обшуку), містить відомості про застосування для фіксування відеокамери «Canon LEGRIA HFR 606» і допитані в ході судового розгляду поняті підтвердили, що усю процедуру вилучення вдома у обвинуваченого вогнепальної зброї та бойових припасів працівники поліції фільмували за допомогою технічного пристрою [25].

3) Особливості зберігання електронних доказів для забезпечення їх допустимості.

Належне зберігання електронних доказів, з огляду на специфіку середовища існування інформації, має важливе значення для визначення їх допустимості та достовірності. Зокрема, у справі № 293/1947/20 Верховний Суд вказав, що збері-

гання кількох електронних документів на одному носії інформації та розташування цього носія в кримінальному провадженні не відразу після протоколу проведеної слідчої дії не може бути підставою для визнання доказу недопустимим. Долучення належним чином упакованого слідчим оригінального примірника технічного носія — флешнакопичувача, на якому зафіксовано проведення обшуку, а згодом і слідчого експерименту, до протоколу обшуку, а не до протоколу слідчого експерименту, не є істотним порушенням прав та свобод людини [26].

4) *Особливості дослідження електронних доказів судом.*

Відповідно до ч. 1 ст. 359 КПК України відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні з відображенням у журналі судового засідання основних технічних характеристик обладнання та носіїв інформації і зазначенням часу відтворення (демонстрації).

Водночас, у справі № 753/20985/17 Верховний Суд висловив позицію, відповідно до якої посилання у вирокі суду на відеозапис з камер спостереження торгової зали без його перегляду не є істотним порушенням кримінального процесуального закону, яке тягне за собою обов'язкове скасування оспорюваних рішень і призначення нового розгляду в суді першої інстанції.

У цій справі за твердженням захисника, суд безпосередньо не дослідив відеозапису з камер спостереження торгової зали магазину та протоколу перегляду цього запису, а тому неправомірно послався на них у вирокі. Колегія суддів Верховного Суду залишила без змін оскаржувані захисником рішення судів нижчих інстанцій.

На обґрунтування своєї позиції Суд зазначив, що у силу ст. 84 КПК України показання обвинуваченого, представника потерпілого, свідків, речові докази та документи є процесуальними джерелами доказів. У ситуації в цьому провадженні, як видно з його матеріалів, відеозапис із камер спостереження торгової зали, протокол його перегляду та протокол огляду місця події не мають вирішального значення, адже сам ОСОБА_1 у судовому засіданні у присутності своєї матері ОСОБА_2, за участю захисника та представника служби у справах дітей дав конкретні показання про обставини, за яких він узяв належний ТОВ товар і не здійснив оплати.

Тому, вказав Суд, саме собою посилання у вирокі на згаданий відеозапис без його перегляду ще не є тим істотним порушенням закону, яке тягне за собою обов'язкове скасування оспорюваних рішень і призначення нового розгляду в суді першої інстанції. Що стосується протоколу перегляду відеозапису з камер спостереження, то вказаний документ було долучено до справи у визначеному процесуальним законом порядку безпосередньо в судовому засіданні за участю сторін. Отже, цей протокол є джерелом доказів [27].

5) *Особливості визначення статусу електронного доказу (оригінал, дублікат, копія).*

У своїй практиці Верховний Суд надавав оцінку особливостям статусу електронного доказу, розмежовуючи категорії «оригінал», «дублікат», «копія» тощо, та визначаючи особливості їх використання у доказуванні в кримінальному провадженні.

Так, у справі № 496/5125/15-к Верховний Суд дійшов висновку, що визначальною ознакою електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія. Один і той самий електронний документ може одночасно існувати на кількох різних носіях. Всі примірники відповідного документа, кількість яких не є обмеженою, мають статус оригіналу і можуть відрізнитися лише за часом створення. Тож, аудіо-, відеозаписи, зафіксовані на долучених до протоколів аудіо-, відеоконтролю особи і зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж магнітних носіях, є оригіналами електронних документів.

У цій справі Суд вказав, що висновки судів про недопустимість як доказів даних протоколів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж з огляду на те, що відображена на долучених до протоколів компакт-дисках інформація записана з іншого джерела шляхом копіювання, а первинний носій інформації суду не надавався, суперечать вимогам ст. 99 КПК України і положенням спеціального законодавства про електронний документообіг.

Електронний документ згідно з ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV (зі змінами) — це документ, інформація у якому зафіксована у виді електронних даних. Такий документ, як передбачено ч. 3 зазначеної статті, може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа відповідно до ч. 4 ст. 5 ЗУ № 851-IV є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для сприйняття його змісту людиною.

Частиною 2 ст. 8 ЗУ 851-IV унормовано, що допустимість електронного документа як доказу не можна заперечуватися винятково на тій підставі, що він має електронну форму. Згідно з ч. 2 ст. 7 наведеного вище закону у випадку зберігання електронного документа на кількох носіях інформації кожен з електронних примірників вважається оригіналом документа [28].

У іншій справі № 333/1539/16-к Верховний Суд виснував, що диск як матеріальний носій є способом збереження інформації з електронного документа і вважається його оригіналом, а тому є належним та допустимим доказом у кримінальному провадженні.

У цій справі Суд, відхиляючи доводи касаційної скарги в частині, виходить з того, що документом як одним із джерел доказів відповідно до ст. 99 КПК України є спеціально створений з метою збереження

інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі матеріали відеозапису та електронні носії інформації.

Як вказує Верховний Суд, згідно зі ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», ДСТУ 7157:2010, затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.03.2010 № 8 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», електронним є документ, де інформація подана у формі електронних даних і для використання якого потрібні засоби обчислювальної техніки. Диски як матеріальні носії є способом збереження інформації з електронного документа, головною особливістю якого є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія, де оригінал електронного документа може існувати на різних носіях, оскільки відповідно до ст. 7 Закону «Про електронні документи та електронний документообіг» у випадку його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа.

Зрештою, Суд підсумував, що матеріали кримінального провадження не містять будь-яких об'єктивних даних про те, що наданий свідком ОСОБА_14 оптичний диск містить електронні документи, створені не відеореєстратором під час ДТП, а в інший час чи способом або за інших обставин. Доводи касаційної скарги не спростовують висновків судів про належність та допустимість зазначеного доказу [29].

Щодо категорій «дублікат документа» та «копія документа» Верховний Суд висловився у справі № 161/5306/16-к. Зокрема, у цій справі Суд аналізував «Національний стандарт України. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. ДСТУ 2732:2004», якому надано чинності наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики України від 28 травня 2004 року № 97 «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів» (далі — ДСТУ 2732:2004). Відповідно до пункту 3.10 ДСТУ 2732:2004 копія (документа) — це документ, що містить точне знакове відтворення змісту чи документної інформації іншого документа і в окремих випадках — деяких його зовнішніх ознак. Згідно з пунктом 3.14 ДСТУ 2732:2004 дублікат оригіналу (службового документа) — це повторно оформлений службовий документ для використовування, замість втраченого чи пошкодженого оригіналу, що має таку саму юридичну силу. Таким чином, терміни «копія» і «дублікат» не є синонімічними.

Разом з тим, зазначає Суд, КПК України у ч. 4 ст. 99 надає автономне визначення поняття «дублікат документа» як документа, виготовленого таким самим способом, як і його оригінал. Отже, для точного використання даних термінів у кримінальній процесуальній діяльності термін «копія документа» слід визначати за п. 3.10 ДСТУ 2732:2004, а термін «дублікат документа» — за ч. 4 ст. 99 КПК України.

Зрештою, Суд вказав, що враховуючи, що під документом як джерелом доказів законодавець розуміє спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні), складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії (ч. 1, п. 2, 3 ч. 2 ст. 99 КПК України), колегія суддів не вбачає жодних перепон у можливості надання до суду дублікатів протоколів процесуальних дій, а також матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації (у тому числі електронних), виготовлених слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, які визнаються судом як оригінал документа [30].

Також аналізовані категорії були предметом дослідження у справі № 149/745/14. Зокрема, у цій справі Верховний Суд дійшов висновку, що використання стороною обвинувачення копій відеофонограм (фонограм), що зафіксовані на оптичних дисках, на які фіксувалися НСРД, а не їх оригіналів, тягне за собою визнання всіх похідних від них доказів недопустимими.

На обґрунтування своєї позиції Суд зазначив, що враховуючи те, що під час судового розгляду, на підставі висновку експерта КНДІСЕ Міністерства юстиції України було встановлено, що відеофонограми (фонограми), на які посилається сторона обвинувачення, що зафіксовані на оптичних дисках, на які фіксувалися НСРД, є копіями, судом обґрунтовано визнано їх недопустимими доказами, а відповідно й інші похідні від них докази, в тому числі протоколи негласної слідчої (розшукової) дії — аудіо-, відеоконтролю особи від 05 вересня 2013 року, також є недопустимими, про що зазначено в судових рішеннях [31].

б) Особливості дослідження матеріального носія електронного доказу.

Зокрема, як зазначив Верховний Суд у справі № 751/6069/19, електронний файл із відеозаписом обставин події, зафіксований на оптичному диску, є оригіналом (відображенням) електронного документа, а тому такий диск є самостійним джерелом доказів, похідним від інформації, що зберігається на комп'ютері в електронному вигляді.

Так, долучений слідчим до матеріалів провадження як речовий доказ DVD-R диск з відеозаписом обставин події був виготовлений у зв'язку із необхідністю надання інформації, яка має значення у кримінальному провадженні, та є самостійним джерелом доказу, похідним від інформації, що зберігається на комп'ютері в електронному вигляді у виді файлів.

Таким чином, зазначив Суд, записаний на оптичний диск — носій інформації, електронний файл у вигляді відеозапису, є оригіналом (відображенням) електронного документа [32].

При цьому у іншій справі № 496/5125/15-к Верховний Суд вказав, що матеріальний носій є лише способом збереження інформації і може бути додатково досліджений як речовий доказ [33].

7) *Особливості оцінки вагомості електронного доказу у кримінальному провадженні.*

З огляду на специфіку відображення інформації у електронних доказах, саме вони можуть визнаватися судом вагомими у випадку неузгодженості інших доказів у кримінальному провадженні.

Як приклад можна навести справу № 446/838/21, у якій Верховний Суд дійшов висновку, що оцінка сукупності доказів у кримінальному провадженні повинна надаватися з урахуванням достатності та взаємозв'язку всіх доказів. У разі неузгодженості між показаннями засудженого й потерпілого судам необхідно досліджувати ті докази, на яких безпосередньо зафіксована подія злочину (зокрема, на нагрудній камері працівників поліції), щоб підтвердити чи спростувати певні обставини вчинення кримінального правопорушення, які повідомляються учасниками кримінального провадження та які є достовірним джерелом доказів, що не ґрунтуються на суб'єктивному сприйнятті особою певних обставин.

У цій справі подія вчинюваного ОСОБА_1 злочину була зафіксована на нагрудні камери працівників поліції, які було оглянуто слідчим, про що останній склав відповідний протокол та які були визнані речовими доказами та приєднані до матеріалів кримінального провадження. Тобто встановлені між показаннями засудженого та потерпілих розбіжності щодо напрямку пострілів судом апеляційної інстанції усунуто не було, хоча як свідчить текст вироку, суд першої інстанції досліджував у судовому засіданні відеозаписи щодо переслідування та затримання ОСОБА_1. Без будь-якого обґрунтування апеляційний суд віддав перевагу показанням засудженого, однак з яких причин, за наявності доказів відеофіксації всієї події злочину, в ухвалі суду не вказано.

Як зазначив Верховний Суд, у випадку наявності неузгодженостей між показаннями засудженого та потерпілого судам необхідно досліджувати ті докази, на яких безпосередньо зафіксована подія злочину задля того, аби підтвердити чи спростувати ті чи інші обставини вчинення кримінального правопорушення, які повідомляються учасниками кримінального провадження та які є достовірним джерелом

доказів, яке не має під собою суб'єктивного підґрунтя певної особи [34].

8) *Особливості використання електронних доказів та їх роль при залученні експерта та проведенні експертизи у кримінальному провадженні.*

Під час проведення експертизи дослідження експертом електронних доказів є важливим для надання всебічного та повного висновку. Зокрема, у справі № 646/8454/17 Верховний Суд дійшов висновку, що відеозапис допиту свідка, якого надалі було визнано підозрюваним, що був використаний органом досудового розслідування як зразок голосу для проведення експертного дослідження, не порушує приписи п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України, якщо отримані під час допиту цієї особи дані не використовувалися.

На обґрунтування своєї позиції Суд вказав, що зразки, що отримуються для проведення експертного дослідження, самі по собі не містять обставин, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні, а тому не мають доказового значення. Їх особливий процесуальний статус спрямований насамперед на перевірку вже наявного у сторони кримінального провадження доказу, забезпечення повноти й об'єктивності проведеного дослідження з метою встановлення предмету конкретної експертизи.

У цій справі відеозапис допиту ОСОБА_2, якого у подальшому було визнано підозрюваним, використано органом досудового розслідування виключно як зразок голосу для проведення експертного дослідження, у ході якого інформативні дані, що були отримані під час допиту цієї особи, не використовувалися. А тому, як зазначив Суд, підстави стверджувати про недопустимість висновку експерта з огляду на приписи п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України, відсутні [35].

У іншій справі № 461/1790/19 Верховний Суд зазначив, що висновок експерта у цьому кримінальному провадженні є належним та допустимим доказом. Зазначеним висновком встановлено, що у висловлюваннях засудженої містяться публічні заклики змінити межі території сучасної України шляхом від'єднання територій західноукраїнських областей і передачі їх у володіння інших держав (Польщі, Румунії, Угорщини та Словаччини). Семантико-текстуальне дослідження мовлення — це підвид експертизи писемного мовлення, яка проводиться з метою встановлення об'єктивного змісту, стилістичних та інших мовних особливостей тощо письмового або усного (зміст якого надано у вигляді текстового відтворення) текстів та окремих їх компонентів (фрагментів, висловлювань, термінів, понять, слів та словосполучень), що мають значення для справи. При цьому, відповідно до підпункту 2.2.5 Глави 2 Розділу I Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень, затверджених наказом МЮУ від 08.10.1998 № 53/5 експерту також обов'язково надаються протокол огляду та прослуховування фонограм досліджуваних розмов

з їх надрукованим текстом, оформленим відповідно до процесуальних вимог.

Як вказав Верховний Суд, під час допиту у місцевому суді експерт зауважила, що вона є експертом із писемного мовлення, досліджувала тексти стенограм, які звіряла, прослуховуючи відповідні записи висловлювань засудженої. Верховний Суд також звернув увагу на те, що ці стенограми надав слідчий відділ обласного Управління СБУ разом з об'єктами дослідження, як і передбачено методичними рекомендаціями [36].

9) Особливості оцінки допустимості електронних доказів при розслідуванні окремих категорій кримінальних правопорушень та у окремих кримінальних провадженнях.

Використання електронних доказів при розслідуванні та судовому розгляді окремих категорій кримінальних правопорушень (зокрема, злочинів проти основ національної безпеки України) у багатьох випадках має вирішальне значення для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та забезпечення справедливого судового розгляду.

Так, у справі № 569/1908/23 Верховний Суд конкретизував, що електронні (цифрові) докази, до яких належать матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані), що містяться у відкритих (інтернет, різноманітні засоби масової інформації, соціальні мережі) чи закритих мережах (приватні месенджери та телеграм-канали, особисте листування з використанням комп'ютерної техніки і мобільних телефонів, флешнакопичувачі, карти пам'яті тощо), у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог процесуального законодавства, є основними доказами у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки України [37].

У справі № 759/7443/17 за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України Верховний Суд визнав належними і допустимими доказами протоколи огляду офіційних інтернет сайтів органів державної влади РФ (зокрема, сайтів президента РФ, верховного суду РФ), а також інтернет сайтів «судових органів Республіки Крим», які підтверджують факт надання громадянином України допомоги РФ у проведенні підривної діяльності проти України на шкоду суверенітету та територіальній цілісності.

У цій справі Суд вважав безпідставними доводи ОСОБА_2 про те, що протоколи огляду інтернет-ресурсів є недопустимими та неналежними доказами, оскільки здобуті в порядку, не передбаченому КПК України (не встановлено офіційного існування інтернет-ресурсів, їх власників та користувачів, а також відповідальних осіб за розміщення інформації на них і її перевірку), та не підтверджують існуван-

ня рішень, за якими можливо ідентифікувати особу ОСОБА_1.

Так, зазначив Суд, як убачається з матеріалів кримінального провадження, на підтвердження винуватості ОСОБА_1 суди посилалися, зокрема, на протокол огляду сайтів «судових органів Республіки Крим», роздруковки сайту «міського суду Республіки Крим» і протокол огляду інтернет-видань, відповідно до якого оглянуто розміщені на офіційних сайтах президента РФ та верховного суду РФ нормативні акти цієї країни щодо діяльності судів на території АРК. Цими протоколами було встановлено, що ОСОБА_1 був чинним «суддею міського суду Республіки Крим РФ» і активно здійснював правосуддя, що підтверджується, зокрема, постановленими на підставі законодавства РФ за його участі судовими рішеннями «міського суду Республіки Крим».

Верховний Суд підсумував, що підстав для визнання вищевказаних протоколів, якими здійснено огляд інтернет-сайтів «міського суду» та офіційного сайту президента РФ і верховного суду РФ недопустимими і неналежними доказами Суд не вбачає, оскільки це офіційні інтернет-сайти органів державної влади РФ, загальнодоступні в мережі Інтернет. Огляд зазначених інтернет-сайтів здійснено слідчим з дотриманням вимог ст. 237 КПК України та зафіксовано (за допомогою функцій скріншоту та друку) зміст відображеної у них, як електронних документів, інформації, що підтверджує існування обставин, які підлягають доказуванню у цьому кримінальному провадженні [38].

У іншій справі № 755/3105/17 за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, Верховний Суд зазначив, що протоколи оглядів сайтів, які були предметом дослідження в ході судового розгляду, є самостійними доказами у розумінні ст. 84 КПК України. Оцінивши докази у кримінальному провадженні в цій частині, апеляційний суд обґрунтовано вказав, що дані, які містяться в протоколах оглядів інтернет-сайтів президента РФ, господарського та арбітражного судів Республіки Крим та в долучених до них додатках у вигляді роздрукованих безпосередньо із сайтів або зафіксованих за допомогою функції скріншоту законодавчих актів РФ і судових рішень цих судів узгоджуються з іншими наявними у справі відомостями, зокрема з копіями судових рішень засудженої — судді арбітражного суду Республіки Крим, що були отримані ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» і надалі надіслані до Генеральної прокуратури України, походження та зміст яких у захисту заперечень і сумніву в ході судового розгляду не викликали. Також апеляційний суд зазначив, що копії наданих ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» судових рішень виготовлені на бланках суду та містять посилання на офіційний сайт (<http://crimea.arbitr.ru>), такий самий, що був предметом огляду відповідно до про-

токолів. Крім того, апеляційний суд дійшов висновку, що засуджена і суддя незаконно створених на тимчасово окупованій РФ території України господарського та арбітражного судів Республіки Крим, якою винесені долучені до справи судові рішення, є однією особою з огляду і на інші наявні в матеріалах провадження докази.

Верховний Суд вказав, що згідно матеріалів справи, орган досудового розслідування звертався до компетентних органів РФ з клопотанням про надання міжнародної правової допомоги, у тому числі порушував питання про надання належним чином завіреної копії указу президента РФ, яким засуджену призначено на посаду судді арбітражного суду Республіки Крим, документів, що стали підставою для видачі такого указу, документів вищої кваліфікаційної колегії суддів РФ щодо засудженої, як кандидата на посаду судді. Хоча відповідь на вказаний запит у матеріалах кримінального провадження відсутня, КПК України не містить імперативного припису збирання доказів саме в такий спосіб [39].

У справі № 953/3558/22 за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України, Верховний Суд, оцінюючи допустимість доказів, вказав, що положення ч. 3 ст. 258 КПК України охороняють права осіб, що бажають зберегти таємницю їхнього спілкування і надають гарантії від зловживань правоохоронних органів на несанкціоноване втручання у спілкування. Натомість таємниця виключається, якщо абонент (учасник) спілкування не бажає її зберігати і добровільно розкриває, зокрема, перед державними органами. За таких обставин не відбувається втручання у спілкування, а відбувається фіксація добровільно розкритої інформації, яка втрачає статус таємниці й набуває статусу відкритості.

Доказом у цьому кримінальному провадженні є аудіофайли, вилучені з телефону самого засудженого, який він безпосередньо надав органу досудового розслідування та які надалі були предметом дослідження експертом та безпосередньо судом. Таким чином, доводи касаційної скарги в цій частині є безпідставними, необґрунтованими та спростовуються матеріалами справи [40].

10) Особливості використання електронних доказів, отриманих із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

У своїй практиці Верховний Суд неодноразово досліджував питання щодо використання як доказів висновків судово-психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа.

Так, у справі № 760/23990/17 Верховний Суд зазначив, що не можуть бути використані як єдині, беззаперечні, самостійні джерела доказів висновки судово-психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа, оскільки фактичні дані таких експертиз є неоднозначними по своїй суті та несуть у собі орієнтувальну інформацію. При цьому рецензія на висновки експертиз має інформативний

характер, є суб'єктивним твердженням рецензента і не може бути доказом у розумінні ст. 84 КПК України.

У цій справі Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій про те, що чинним КПК України не передбачена можливість перевірки правдивості показань особи на поліграфі (детекторі брехні), вказані експертизи проведено не атестованим експертом-поліграфологом, за незрозумілими методиками і на електронній поліграфічній системі «Епос», яка не сертифікована в Україні.

Крім того, у цій справі вказується, що суд позбавлений можливості використати фактичні дані висновків судово-психологічних експертиз із застосуванням комп'ютерного поліграфа, оскільки їх результати по суті зводяться до правдивості показань свідків про певні події, дані ними під час досудового розслідування, такі висновки не є однозначними по своїй суті, а несуть в собі орієнтувальну інформацію. Ці фактичні дані у цьому конкретному кримінальному провадженні не можуть бути використані як єдині, беззаперечні, самостійні джерела доказів [41].

У іншій справі № 183/3452/19 Верховний Суд дійшов висновку, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає перевірки показань особи із застосуванням спеціального технічного засобу — поліграфа (детектора брехні) — та використання отриманих відповідних даних як доказу. Якщо суд першої інстанції безпосередньо допитав свідка та під час ухвалення обвинувального вироку послався на отримані показання як на докази, дослідивши при цьому звіт про результати використання поліграфа, то це не є порушенням вимог кримінального процесуального законодавства.

У цій справі Суд зазначив, що результати використання поліграфа у досудовому розслідуванні можуть мати доказове значення лише у виді такого доказу, як висновок експерта. Але для цього потрібно внести відповідні зміни до КПК України. Чинним законодавством не передбачено перевірку показань із застосуванням спеціального технічного засобу — поліграфа (детектора брехні) та використання отриманих даних як доказу.

Як встановив Верховний Суд, з матеріалів кримінального провадження вбачається, що судом було безпосередньо допитано свідка ОСОБА_28 та, зокрема, на ці показання як на докази, посилався суд при ухваленні обвинувального вироку. Також було досліджено Звіт про результати використання апаратного комплексу вимірювання рівня психологічного стресу (поліграфа) людини в процесі перевірки ОСОБА_28, відповідно до якого свідок ОСОБА_28 надавав правдиві покази на досудовому слідстві, де він зазначав про те, що знає ОСОБА_7 як особу, яка його зустріла за домовленістю, поселила в готелі, а потім возила у різні установи, де той за грошову винагороду підписував документи, які йому показував також ОСОБА_7. Однак, у цьому випадку суд не посилався на результати використання поліграфа як на доказ у розумінні ст. 84 КПК України, а тому,

зазначив Верховний Суд, доводи касаційної скарги захисника є безпідставними [42].

11) Особливості визначення достатності доказів при оцінці електронних доказів.

Електронні докази можуть мати суттєве значення для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. При цьому мова може вестися як про доказування винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, так і інших важливих обставин.

Так, у справі № 225/1957/21 Верховний Суд визнав достатніми переважним чином електронні докази, за допомогою яких встановлено особу обвинуваченої. Так, у цій справі Суд дійшов висновку, що особа обвинуваченого у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111, ч. 1 ст. 258–3 КК, вважається встановленою, якщо орган досудового розслідування провів низку слідчих дій, за допомогою яких цю особу було ідентифіковано як таку, що вчинила ці кримінальні правопорушення. Зокрема, було проведено тимчасовий доступ до банківської таємниці за рахунками, відкритими засудженою в банківській установі, за результатами якого вилучено копію її паспорта громадянина Україна, а також огляд наявної в мережі «Інтернет» інформації про причетність засудженої до участі в діяльності терористичної організації «ДНР», за результатами якого було знайдено особу з відповідними даними (фотозображення особи жіночої статі, зовні схожої на засуджену, та інформація про її ім'я і домашню адресу) [43].

У іншій справі № 328/2159/17 Верховний Суд аналізував питання достатності доказів у кримінальному провадженні у разі втрати носія із електронним доказом. Так, у цій справі Суд дійшов висновку, що якщо сторона обвинувачення звернулася до суду з клопотанням про відновлення архівної копії запису диску, втраченого не з її вини, то суд повинен забезпечити їй процесуальну можливість повноцінно відстоювати свою позицію. Втрата диску не з вини сторони обвинувачення не свідчить про вичерпання можливості отримання доказів та не може бути підставою закриття кримінального провадження (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Зокрема, як вбачається з матеріалів кримінального провадження, під час апеляційного розгляду встановлено відсутність на аркуші справи 129 тому 1 CD-R диску із записом аудіофайлу від 01.10.2016 (неправдивого повідомлення про підготовку вибуху), який був наданий стороною обвинувачення під час судового розгляду та досліджений судом першої інстанції. Ухвалою апеляційного суду від 28.10.2019 голові місцевого суду доручено провести службову перевірку за фактом відсутності вказаного CD-R диску. Згідно з листом голови місцевого суду, отриманим апеляційним судом, дисциплінарною комісією, на підставі наказу за вказаним фактом винну особу встановлено та притягнуто до дисциплінарного стягнення у виді догани. Місцезнаходження речового доказу не встановлено.

З огляду на вищезазначені обставини прокурором у судовому засіданні заявлено клопотання про надання доручення органу досудового розслідування для вчинення слідчих (розшукових дій) у порядку ст. 333 КПК України з метою встановлення місцезнаходження речового доказу або підтвердження іншим чином збереженої на ньому інформації, у задоволенні якого судом апеляційної інстанції відмовлено.

Колегія суддів Верховного Суду вважає, що таке клопотання не може бути задоволено у повному обсязі, оскільки встановлення місцезнаходження речового доказу не є предметом даного кримінального провадження. Суд зазначає про передчасність прийняття апеляційним судом рішення про визнання доказу недопустимим і ненадання процесуальної можливості стороні обвинувачення повноцінно відстоювати свою позицію.

Підсумовуючи, Суд зазначив, що враховуючи процесуальну можливість, передбачену ч. 3 ст. 333 КПК України, ураховуючи вищевикладені обставини, за яких доказ у кримінальному провадженні втрачено не з вини сторони обвинувачення, апеляційний суд дійшов передчасних висновків щодо відсутності можливостей отримання доказів, та як наслідок закрив кримінальне провадження з підстав, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України [44].

Висновки і перспективи подальших досліджень. У підсумку слід зазначити, що як засвідчило дослідження судової практики, актуальними питаннями використання електронних доказів у кримінальному провадженні, у аспекті визначення вимог до них, є: 1) особливості процесуальної форми збирання електронних доказів для забезпечення їх допустимості; 2) особливості фіксування кримінального провадження у зв'язку із використанням електронних доказів; 3) особливості зберігання електронних доказів для забезпечення їх допустимості; 4) особливості дослідження електронних доказів судом; 5) особливості визначення статусу електронного доказу (оригінал, дублікат, копія); 6) особливості дослідження матеріального носія електронного доказу; 7) особливості оцінки вагомості електронного доказу у кримінальному провадженні; 8) особливості використання електронних доказів та їх роль при залученні експерта та проведенні експертизи у кримінальному провадженні; 9) особливості оцінки допустимості електронних доказів при розслідуванні окремих категорій кримінальних правопорушень та у окремих кримінальних провадженнях; 10) особливості використання електронних доказів, отриманих із застосуванням комп'ютерного поліграфа; 11) особливості визначення достатності доказів при оцінці електронних доказів.

В подальших наукових дослідженнях пропонується проаналізувати особливості використання електронних доказів у кримінальному провадженні, визначивши специфіку їх оцінки на предмет допустимості, належності та достовірності, а також підстави визнання електронних доказів недопустимими.

Література

1. Метелев О. П. Проблеми визначення допустимості і належності цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 224–238.
2. Алексеєва-Процюк Д. О., Брисковська О. М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247–253.
3. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Основні аспекти стратегії унормування інституту цифрових доказів в кримінальному процесуальному законодавстві. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 46. С. 48–66.
4. Столітній А. В., Каланча І. Г. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 179–190.
5. Коваленко А. В. Поняття та сутність електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4 (100). С. 226–236.
6. Метелев О. П. Гносеологічна і правова природа цифрових доказів у кримінальному процесі. *Правова позиція*. 2018. № 1 (20). С. 75–86.
7. Скрипник А. В. Використання цифрової інформації в кримінальному процесуальному доказуванні : монографія; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2022. 408 с.
8. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.
9. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26.03.2024 у справі № 749/630/21 (провадження № 51–3823км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118071689> (дата звернення 06.10.2024).
10. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03.10.2023 у справі № 596/509/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985494> (дата звернення 06.10.2024).
11. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05.09.2023 у справі № 333/1286/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113324601> (дата звернення 06.10.2024).
12. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01.12.2021 у справі № 562/744/17 (провадження № 51-7975км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101673787> (дата звернення 06.10.2024).
13. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02.12.2022 у справі № 758/1780/17 (провадження № 51-4254км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805025> (дата звернення 06.10.2024).
14. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31.03.2021 у справі № 333/1539/16-к (провадження № 51-5646км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606> (дата звернення 06.10.2024).
15. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.05.2023 у справі № 554/5867/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110807769> (дата звернення 06.10.2024).
16. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 09.04.2024 у справі № 369/4929/19 (провадження № 51–3929км23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465118> (дата звернення 06.10.2024).
17. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 квітня 2020 року у справі № 727/6578/17 (провадження № 51-4494км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345> (дата звернення 06.10.2024).
18. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16.11.2023 у справі № 629/4665/15-к (провадження № 51-2821км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115061801> (дата звернення 06.10.2024).
19. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26.01.2022 у справі № 677/450/18 (провадження № 51-1643км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102941414> (дата звернення 06.10.2024).
20. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27.02.2023 у справі № 200/9992/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109433405> (дата звернення 06.10.2024).
21. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16.04.2024 у справі № 751/8678/21 (провадження № 51-4247км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118688990> (дата звернення 06.10.2024).
22. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.12.2023 у справі № 729/700/21 (провадження № 51-3776км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115445761> (дата звернення 06.10.2024).
23. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.02.2024 у справі № 645/6247/16-к (провадження № 51-6261км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116862907> (дата звернення 06.10.2024).
24. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03.08.2021 у справі № 761/6970/14-к (провадження № 51-5694км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98881928> (дата звернення 06.10.2024).
25. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20.06.2024 у справі № 164/431/20 (провадження № 51-4037км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119961109> (дата звернення 06.10.2024).

26. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.06.2023 у справі № 293/1947/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111403457> (дата звернення 06.10.2024).
27. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 березня 2020 року у справі № 753/20985/17 (провадження № 51-248км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88570876> (дата звернення 06.10.2024).
28. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.05.2024 у справі № 496/5125/15-к (провадження № 51-4957км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212884> (дата звернення 06.10.2024).
29. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31.03.2021 у справі № 333/1539/16-к (провадження № 51-5646км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606> (дата звернення 06.10.2024).
30. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 січня 2020 року у справі № 161/5306/16-к (провадження № 51-3498км19). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87053591> (дата звернення 06.10.2024).
31. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 березня 2020 року у справі № 149/745/14 (провадження № 51-4269км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88265263> (дата звернення 06.10.2024).
32. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10.09.2020 у справі № 751/6069/19 (провадження № 51-1704км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91722819> (дата звернення 06.10.2024).
33. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09.05.2024 у справі № 496/5125/15-к (провадження № 51-4957км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212884> (дата звернення 06.10.2024).
34. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.08.2022 у справі № 446/838/21 (провадження № 51-1308км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105774898> (дата звернення 06.10.2024).
35. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20.06.2022 у справі № 646/8454/17 (провадження № 51-381км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012014> (дата звернення 06.10.2024).
36. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02.11.2022 у справі № 461/1790/19 (провадження № 51-1483км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219761> (дата звернення 06.10.2024).
37. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.06.2024 у справі № 569/1908/23 (провадження № 51-1430км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119741340> (дата звернення 06.10.2024).
38. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27.10.2021 у справі № 759/7443/17 (провадження № 51-1578км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100734866> (дата звернення 06.10.2024).
39. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.10.2023 у справі № 755/3105/17 (провадження № 51-2263км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114581899> (дата звернення 06.10.2024).
40. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.03.2024 у справі № 953/3558/22 (провадження № 51-6103км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757857> (дата звернення 06.10.2024).
41. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.03.2024 у справі № 760/23990/17 (провадження № 51-5304км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757884> (дата звернення 06.10.2024).
42. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26.01.2023 у справі № 183/3452/19 (провадження № 51-3293км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686155> (дата звернення 06.10.2024).
43. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.01.2023 у справі № 225/1957/21 (провадження № 51-2566км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686126> (дата звернення 06.10.2024).
44. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10.06.2020 у справі № 328/2159/17 (провадження № 51-1003км20). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89819729> (дата звернення 06.10.2024).

References

1. Metelev O. P. Problemy vyznachennia dopustymosti i nalezhnosti tsyfrovyykh (elektronnykh) dokaziv u kryminalnomu protsesi. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. 2019. № 3. S. 224–238 [in Ukrainian].
2. Alieksieieva-Protsiuk D. O., Bryskovska O. M. Elektronni dokazy v kryminalnomu sudochynstvi: poniattia, oznaky ta problemni aspekty zastosuvannia. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. 2018. Vyp. 2. S. 247–253 [in Ukrainian].
3. Hlynska N. V., Klepka D. I. Osnovni aspekty stratehii unormuvannia instytutu tsyfrovyykh dokaziv v kryminalnomu protsesualnomu zakonodavstvi. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. 2023. Vyp. 46. S. 48–66 [in Ukrainian].
4. Stolitnii A. V., Kalancha I. H. Formuvannia instytutu elektronnykh dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy. *Problemy zakonnosti*. 2019. Vyp. 146. S. 179–190 [in Ukrainian].

5. Kovalenko A. V. Poniattia ta sutnist elektronnykh (tsyfrovyykh) slidiv kryminalnoho pravoporushennia. *Visnyk LDU-VS im. E. O. Didorenka*. 2022. Vyp. 4 (100). S. 226–236 [in Ukrainian].
6. Metev O. P. Hnoseolohichna i pravova pryroda tsyfrovyykh dokaziv u kryminalnomu protsesi. *Pravova pozytsiia*. 2018. № 1 (20). S. 75–86 [in Ukrainian].
7. Skrypnyk A. V. Vykorystannia tsyfrovoi informatsii v kryminalnomu protsesualnomu dokazuvanni: monohrafiia; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv: Pravo, 2022. 408 s. [in Ukrainian].
8. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 19: Kryminalnyi protses, sudoustrii, prokuratura ta advokatura / redkol.: V. T. Nor (holova) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho. 2020. 960 s. [in Ukrainian].
9. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 26.03.2024 u spravi № 749/630/21 (provadzhennia № 51–3823km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118071689> [in Ukrainian].
10. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 03.10.2023 u spravi № 596/509/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985494> [in Ukrainian].
11. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 05.09.2023 u spravi № 333/1286/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113324601> [in Ukrainian].
12. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 01.12.2021 u spravi № 562/744/17 (provadzhennia № 51-7975km18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101673787> [in Ukrainian].
13. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 02.12.2022 u spravi № 758/1780/17 (provadzhennia № 51-4254km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805025> [in Ukrainian].
14. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 31.03.2021 u spravi № 333/1539/16-k (provadzhennia № 51–5646km20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606> [in Ukrainian].
15. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 09.05.2023 u spravi № 554/5867/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110807769> [in Ukrainian].
16. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu vid 09.04.2024 u spravi № 369/4929/19 (provadzhennia № 51-3929km23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465118> [in Ukrainian].
17. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 9 kvitnia 2020 roku u spravi № 727/6578/17 (provadzhennia № 51-4494km19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345> [in Ukrainian].
18. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 16.11.2023 u spravi № 629/4665/15-k (provadzhennia № 51-2821km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115061801> [in Ukrainian].
19. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 26.01.2022 u spravi № 677/450/18 (provadzhennia № 51-1643km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102941414> [in Ukrainian].
20. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 27.02.2023 u spravi № 200/9992/16-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109433405> [in Ukrainian].
21. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 16.04.2024 u spravi № 751/8678/21 (provadzhennia № 51-4247km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118688990> [in Ukrainian].
22. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 06.12.2023 u spravi № 729/700/21 (provadzhennia № 51-3776km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115445761> [in Ukrainian].
23. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 06.02.2024 u spravi № 645/6247/16-k (provadzhennia № 51-6261km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116862907> [in Ukrainian].
24. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 03.08.2021 u spravi № 761/6970/14-k (provadzhennia № 51–5694km20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98881928> [in Ukrainian].
25. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 20.06.2024 u spravi № 164/431/20 (provadzhennia № 51-4037km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119961109> [in Ukrainian].
26. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 06.06.2023 u spravi № 293/1947/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111403457> [in Ukrainian].
27. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 31 bereznia 2020 roku u spravi № 753/20985/17 (provadzhennia № 51-248km19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88570876> [in Ukrainian].
28. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 09.05.2024 u spravi № 496/5125/15-k (provadzhennia № 51-4957km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212884> [in Ukrainian].
29. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 31.03.2021 u spravi № 333/1539/16-k (provadzhennia № 51-5646km20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071606> [in Ukrainian].

30. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 15 sichnia 2020 roku u spravi № 161/5306/16-k (provadzhennia № 51-3498km19). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87053591> [in Ukrainian].
31. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 11 bereznia 2020 roku u spravi № 149/745/14 (provadzhennia № 51-4269km19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88265263> [in Ukrainian].
32. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 10.09.2020 u spravi № 751/6069/19 (provadzhennia № 51-1704km20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91722819> [in Ukrainian].
33. Postanova kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 09.05.2024 u spravi № 496/5125/15-k (provadzhennia № 51-4957km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212884> [in Ukrainian].
34. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 11.08.2022 u spravi № 446/838/21 (provadzhennia № 51-1308km22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105774898> [in Ukrainian].
35. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 20.06.2022 u spravi № 646/8454/17 (provadzhennia № 51-381km22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105012014> [in Ukrainian].
36. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 02.11.2022 u spravi № 461/1790/19 (provadzhennia № 51-1483km22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219761> [in Ukrainian].
37. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 12.06.2024 u spravi № 569/1908/23 (provadzhennia № 51-1430km24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119741340> [in Ukrainian].
38. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 27.10.2021 u spravi № 759/7443/17 (provadzhennia № 51-1578km20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100734866> [in Ukrainian].
39. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 25.10.2023 u spravi № 755/3105/17 (provadzhennia № 51-2263km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114581899> [in Ukrainian].
40. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 13.03.2024 u spravi № 953/3558/22 (provadzhennia № 51-6103km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757857> [in Ukrainian].
41. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 13.03.2024 u spravi № 760/23990/17 (provadzhennia № 51-5304km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757884> [in Ukrainian].
42. Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 26.01.2023 u spravi № 183/3452/19 (provadzhennia № 51-3293km22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686155> [in Ukrainian].
43. Postanova kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 25.01.2023 u spravi № 225/1957/21 (provadzhennia № 51-2566km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686126> [in Ukrainian].
44. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 10.06.2020 u spravi № 328/2159/17 (provadzhennia № 51-1003km20). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89819729> [in Ukrainian].